

УДК 378.147:18

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ЕСТЕТИЧНИХ ЯКОСТЕЙ ОСОБИСТОСТІ У МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ СФЕРИ

Кириченко Л. Г.

У статті аргументовано актуальність застосування теоретико-методологічних підходів для вирішення проблеми формування естетичних якостей особистості у майбутніх фахівців соціокультурної сфери. Розкрито сутність поняття "естетичні якості особистості у фахівців соціокультурної сфери". Проаналізовано наукові засади синергетичного, аксіологічного, культурологічного, цивілізаційного, діяльнісного теоретико-методологічних підходів. Обґрунтовано значущість їх практичного застосування у навчально-виховному процесі вищого навчального закладу культури і мистецтв для вирішення проблеми формування естетичних якостей особистості у майбутніх фахівців соціокультурної сфери.

***Ключові слова:** синергетичний підхід, аксіологічний підхід, культурологічний підхід, цивілізаційний підхід, діяльнісний підхід, студенти, естетичні якості, особистість, вищий навчальний заклад культури і мистецтв.*

В статье аргументирована актуальность применения теоретико-методологических научных подходов для решения проблемы формирования эстетических качеств личности у будущих специалистов социокультурной сферы. Раскрыта сущность понятия "эстетические качества личности у специалистов социокультурной сферы". Проанализированы научные принципы синергетического, аксиологического, культурологического, цивилизационного, деятельностного теоретико-методологических подходов. Обоснована значимость их практического применения в учебно-воспитательном процессе высшего учебного заведения культуры и искусств для решения проблемы формирования эстетических качеств личности у будущих специалистов социокультурной сферы.

***Ключевые слова:** синергетический подход, аксиологический подход, культурологический подход, цивилизационный подход, деятельностный подход, студенты, эстетические качества, личность, высшее учебное заведение культуры и искусств.*

The article sets forth arguments for the actuality of theoretical and methodological approaches to the problem of forming aesthetic personality traits of prospective specialists of socio-cultural sphere. The essence of the notion of "aesthetic personality traits of specialists in socio-cultural sphere" is revealed. Scientific foundations of synergetic, axiological, culturological, civilizational, and activity-based methodological approaches are analyzed. The author substantiates the importance of their practical application in the teaching and educational process at higher educational institution of culture and arts for the resolution of the problem of forming aesthetic personality traits of prospective specialists in socio-cultural sphere.

***Key words:** synergetic approach, axiological approach, culturological approach, civilizational approach, activity-based approach, students, aesthetic traits, personality, higher educational institution of culture and arts.*

З урахуванням складної соціокультурної ситуації в сучасному світі й українському суспільстві сфера культури потребує фахівців, які віддано працюють на духовно-моральних засадах і є всебічно розвиненими особистостями культури. Тому перед вищими навчальними закладами культури і мистецтв постає необхідність ґрунтовної підготовки фахівців для сфери культури зі сформованими цінностями культури й розвиненими особистісними якостями.

Ученими доведено, що передумовою формування соціокультурної поведінки в суспільстві є ціннісні орієнтації на естетичне у всіх проявах людського буття, на мистецтво, що найбільш активно відбувається саме в студентському віці [12; 14; 15]. Значущість формування саме естетичних якостей у майбутніх фахівців соціокультурної сфери пояснюється тим, що вони виникають у особистості, що прагне до

досконалості породжують у ній певні духовні процеси, які перетворюють і збагачують її як особистість, допомагають орієнтуватися у навколишньому світі.

Аналіз наукової літератури свідчить про значний інтерес учених до проблеми естетичного виховання молоді: В. Бутенко, Л. Масол, Н. Миропольська, О. Семашко, Г. Падалка, Т. Танько, Г. Шевченко, А. Щербо тощо. Питання підготовки фахівців для сфери культури досліджувалися у наукових розвідках М. Поплавського, О. Рудницької, О. Скарня, Г. Тульчинського тощо.

Дослідженню різних теоретико-методологічних підходів в освітньому процесі присвячені праці педагогів, філософів, психологів тощо. Синергетичний підхід досліджували: О. Вознюк, С. Кримський, О. Князева, В. Лутай, Н. Маньковська, М. Федул, О. Чапий тощо; аксіологічний – В. Біблер, Є. Бистрицький, І. Зязюн, Л. Масол, С. Рубінштейн, О. Рудницька, Г. Шевченко тощо; культурологічний – М. Бердяєв, Є. Бондаревська, М. Каган, М. Лосський, П. Флоренський тощо; цивілізаційний – І. Александров, В. Вернадський, Г. Корнетов, К. Цюлковський, О. Шпенглер тощо; діяльнісний – В. Сухомлинський, Л. Жаркова, Г. Костюк, В. Шадріков, Г. Шевченко тощо.

Як свідчить аналіз наукової літератури, аналіз теоретико-методологічних педагогічних підходів (синергетичний, аксіологічний, культурологічний, цивілізаційний, діяльнісний) до проблеми формування естетичних якостей особистості в процесі підготовки майбутніх фахівців соціокультурної сфери у вищому навчальному закладі культури і мистецтв не було достатньо висвітлено в педагогічній практиці.

Метою статті є аналіз теоретико-методологічних педагогічних підходів (синергетичний, аксіологічний, культурологічний, цивілізаційний, діяльнісний) та обґрунтування їх застосування для вирішення проблеми формування естетичних якостей особистості у майбутніх фахівців соціокультурної сфери в навчально-виховному процесі вищого навчального закладу культури і мистецтв.

Сфера культури потребує на сьогодні таких фахівців, які у своїй професійній діяльності стануть творцями духовних цінностей суспільства, особистостями культури. Культурне становлення людини відбувається в процесі якісного розвитку його знань, переконань, здібностей, почуттів, норм у житті, діяльності, поведінці. Людина набуває своєї духовної сутності, стає частиною людства під час осягання культури й творіння її. Як зазначає дослідниця Є. Бондаревська, культурна сутність людини є системоутворювальним компонентом її цілісності, тому глобальною метою сучасної освіти є людина культури – такий тип особистості, ядром якої є суб'єктивні властивості, що визначають міру особистісної свободи, гуманності, духовності, життєтворчості [2].

Для фахівця сфери культури серед різних людських якостей чільне місце займають естетичні. Естетичні якості ми розглядаємо як компоненти структури особистості, які формують всебічно розвинену індивідуальну особистість людини культури, наділену здатностями сприймати, оцінювати, створювати прекрасне, уміннями та навичками естетичної діяльності, поведінки, смаку тощо.

Пошуки естетичного та його ролі в житті людини розпочалися ще в період античності. Піфагор відводив красі першочергову роль в ієрархії духовних цінностей. Аристотель відносив прекрасне до мистецтва. На даний час естетичне характеризується, насамперед, його значущістю для людини. Це виражається у почутті задоволення, духовної насолоди. Естетичне проявляється у красі природи, красі людських взаємин, духовній красі й формує певне естетичне ставлення людини до дійсності, праці, природи, мистецтва.

Студентство відрізняється від інших груп молоді тим, що саме в цей період іде вибір ціннісних смислів життя, прагнення до професійної компетенції. І, як зазначають автори концепції естетичного виховання І. Зязюн та О. Семашко, естетичне є невід'ємною компонентою життєдіяльності людини, яка її олюднює, відшліфовує почуття, окультурює й виводить на рівень інтелектуального фахівця з широким естетико-культурним і художнім світоглядом [12].

На основі аналізу філософської, мистецтвознавчої, психолого-педагогічної літератури визначено найбільш значущі теоретико-методологічні підходи до вирішення проблеми формування естетичних якостей у майбутніх фахівців сфери культури, а саме: синергетичний, аксіологічний, культурологічний, цивілізаційний, діяльнісний.

Ученими доведено, що синергетичне бачення підвищує статус вищої освіти з її головною соціальною функцією підготовки професіонала і представника інтелек-

туальної еліти суспільства. В. Вернадський один із перших висловив ідею залучення студентів технічних вищих навчальних закладів до художніх та естетичних цінностей, джерелом яких є мистецтво, релігія, тобто сфера духовних переживань, адже сформовані навички, знання, емоційно-сміслові орієнтації в подальшому збагачуються, переростаючи в систему естетичної культури особистості.

Дослідження праць учених (С. Кримський, В. Лутай, О. Чалий тощо) дозволяють зробити висновок, що синергетичний підхід є методологією поєднання двох протилежних сторін буття: логосу (порядку) та хаосу, цілого і його елементів, загального й одинично-унікального.

На думку дослідниці Н. Маньковської, на сучасному етапі у студентів посилилася необхідність художньо-естетичного виховання в аспекті синергії духу, душі, гармонії й краси, що пояснюється необхідністю поєднувати навчання з працевлаштуванням та іншими соціальними потребами часу [9]. А. В. Мартинов із занепокоєнням констатує, що недооцінка розвитку емоційного досвіду людини в сучасних умовах, важливості для її життя естетичних цінностей значно збіднюють смислову наповненість людського буття. Людина, яка пізнала світ прекрасного, вибудовує своє життя не на основі корпоративних інтересів, а на усвідомленні всезагальної доцільності – "тільки інтегрована свідомість здатна осягнути життя як цілісну систему". Людина, яка перебуває у всесвітній гармонії, проживає в духовному просторі, "що відкриває безмежність естетичного світу, пронизаного світом любові, щирості, співпереживання, радості, розуміння, самодостатності" [10, с. 282–286].

Вагомою для нашого дослідження є синергетична концепція естетичного виховання, розроблена авторами М. Федул та О. Вознюк. Сутність цієї концепції полягає в тому, що у формуванні системи ціннісних орієнтацій особистості у сфері життєвих цінностей, усе розмаїття яких фокусується навколо тріади Істина, Добро, Краса, провідну роль відіграє естетичний компонент, естетичний ідеал. Єдність тріади актуалізується у вигляді синергетичної (цілісної) парадигми, яка в результаті конститує ціннісно-світоглядний та діяльнісно-поведінковий аспекти людського самовираження й самореалізації [3, с. 58–59].

Однією з актуальних у сучасній педагогічній науці є проблема ціннісного підходу до аналізу освітніх процесів. Використання аксіологічного підходу в процесі формування естетичних якостей ми передбачаємо як можливість осмислення і вивчення загальнолюдських цінностей, зокрема ціннісних професійних орієнтацій у студентів, що включають такі поняття, як Життя, Краса, Професія.

Естетичним цінностям належало чільне місце в структурі цінностей життя в усі історичні періоди. Провідною думкою досліджень філософів (С. Кримський, Є. Бистрицький, В. Малахов тощо) є розуміння культури як "особливої життєдіяльності", яка трансформує історичний досвід у цінності життя, у творчість, у духовність, у найвищі людські якості, у формування світу людини за вимірами блага, правди, краси.

У працях науковців В. Біблера, І. Зязюна, О. Рудницької, Г. Шевченко підкреслюється, що головною стратегією в системі сучасної виховної роботи є реабілітація загальнолюдських цінностей, надання їм пріоритету, формування у студентів таких потреб та ідеалів, які б сприяли підвищенню естетичної культури майбутніх фахівців як основи духовної культури. Цінності є основою відносин людини зі світом. Г. Шевченко наголошує, що саме в студентському віці естетичні ціннісні орієнтації молоді мають яскраво виражений індивідуалізований характер. І на сьогодні у вищих навчальних закладах є можливість розкрити багатство художніх світових надбань і специфіки національних традицій у процесі естетичного виховання студентської молоді [15, с. 49–51].

Професійна позиція є складною системою цінностей особистості, у якій інтереси, світоглядні категорії та ставлення до загальнолюдських цінностей регулюють практичну діяльність. Психологи розглядають основну функцію цінностей як регулятора поведінки. Так, С. Рубінштейн зазначає, що протягом усього життя відбуваються переоцінки цінностей, це є закономірним результатом діалектики життя людини, перебудови її взаємин зі світом та з іншими людьми. На його думку, через зміну внутрішніх умов відбувається актуалізація цінностей. Конкретний аналіз конкретної ситуації виявляє динаміку входження, включення та відновлення різноманітних цінностей [13].

Кожна особистість має знайти власний сенс життя, власне щастя, на якому змоделює смисл свого буття. Особливо слід визначити важливість залучення кожної особистості до світу загальнокультурних естетичних цінностей, трансформація та збагачення яких забезпечує її розвиток. Майбутній фахівець сфери культури формує професійні цінності, творчий потенціал та особистісні якості крізь призму культури.

Людина у концепції філософів М. Бердяєва, М. Лосського, П. Флоренського є епіцентром культури, її найвищою духовною цінністю й набуває своєї духовної сутності, стає частиною людства, осягаючи культуру й займаючись її творінням.

У процесі формування естетичних якостей особистості у майбутніх фахівців сфери культури культурологічний підхід, на нашу думку, є джерельною базою, основою майбутньої професійної діяльності. Знання зі світової та національної української культури розкриють світ культури, сприятимуть розумінню свого призначення. Про це наголошено у Концепції виховання дітей та молоді у національній системі освіти, у якій ідеалом виховання визначено гармонійно розвинену, високоосвічену, соціально активну й національно свідому людину, яка є носієм кращих надбань національної та світової культури [6].

У Концепції національного художнього виховання дітей, учнівської та студентської молоді в умовах відродження української національної культури, розробленій в Українському центрі естетичного виховання молоді В. Герасименком та А. Верещагіною, метою художнього виховання визначено "творення гармонійно розвиненої особистості з високим національним культурним потенціалом" [7].

Тільки занурюючись у світ культурних цінностей, відбувається переосмислення власних мотивів, почуттів, діяльності, що й призводить до формування культурних цінностей особистості, які визначають світосприймання даної особистості, культуру мовлення, культуру поведінки, стиль одягу тощо. Усе вищезазначене підкреслює необхідність формування естетичної культури у майбутніх фахівців сфери культури й важливість залучення особистості майбутнього фахівця до світу загальнокультурних цінностей, трансформація та збагачення яких забезпечить її розвиток та культурне становлення як необхідної складової майбутньої професії.

Загальною тенденцією розвитку цивілізацій у сучасний період визнано зростання інтеграційних процесів у суспільстві. Особливістю застосування цивілізаційного підходу в процесі формування естетичних якостей у студентів є розуміння провідного місця в розвитку цивілізацій культури як системної ознаки. Філософами доведено, що людина є продуктом культури: в процесі свого розвитку й життєдіяльності вона присвоює собі всі цінності культури.

Відповідно до концепції І. Канта, цивілізація починається з установами правил людського життя й людської поведінки. Сучасна цивілізована людина керується не тільки нормами культури і традиціями, а й внутрішніми установками, власними духовними цінностями.

За весь період розвитку цивілізацій важливою проблемою було естетичне виховання людини як невід'ємної й надзвичайно важливої частки її життя, оскільки воно було своєрідним вектором формування людськості, краси. У Стародавній Греції, наприклад, естетичне виховання базувалося на основі ідеалу гармонійно розвиненої людини, в епоху Відродження – на основі ідеалу краси й натхнення, у так званий Новий час – на основі формування понять "естетичний смак", "естетичне судження", на основі взаємовідношень культури й цивілізації, людини й мистецтва, естетики й моралі.

Сучасне розуміння цивілізації базується на дослідженнях К. Цюлковського, В. Вернадського, які наголошували на нерозривному зв'язку між розвитком людства й культури. І. Александров розглядав цивілізацію як суперсистему людських співтовариств у вигляді великих соціально-культурних утворень, що відбивають рівень розвитку як матеріальної культури, так і розвитку особистості [1].

Кожна цивілізація створює свою систему виховання людини в суспільстві. Еволюційний і циклічний характер розвитку цивілізацій дозволяє більш ґрунтовно підійти до з'ясування проблеми підготовки майбутніх фахівців сфери культури. У роботах Г. Корнетова знаходимо думку про гуманістичну спрямованість всесвітнього педагогічного процесу, про наявність педагогічних традицій, які є результатом нагромадження цінностей культури конкретного історичного стану цивілізації. Проблеми цивілізацій аналізував О. Шпенглер у роботі "Занепад Європи" і виявив, що кожна

культура унікальна, при цьому є особливою формою життя: культура має своє народження, розквіт і смерть. Кінцем розвитку будь-якої культури автор вважав цивілізацію, до того ж зазначав, що в період розквіту цивілізації високого розвитку досягає наука і техніка, а література і мистецтво деградує [16]. На сьогодні виникла суспільна необхідність підготовки майбутніх фахівців сфери культури як сучасних цивілізованих особистостей із закладеними культурними цінностями.

Застосування діяльнісного підходу для розв'язання проблеми дослідження обумовлено тим, що саме діяльність виступає тією основою, на якій людина пізнає й засвоює навколишній світ і творить себе. Конституційне забезпечення прав і свобод людини, економічні перетворення в Україні виступають факторами формування нового типу особистості, зацікавленої в результатах своєї діяльності, з активною життєвою позицією.

Як зазначає дослідниця Л. Жаркова, особистісно-діяльнісний підхід до підготовки спеціалістів соціально-культурної діяльності набуває важливого значення, бо він характеризує зміни, що відбуваються в суспільстві в результаті розвитку праці, і сферу професійної культури [4, с. 174].

Важливим у застосуванні діяльнісного підходу є розуміння психологічного аспекту діяльності. Відповідно до концепції Г. Костюка, психічні властивості особистості перебувають у складній залежності та взаємозв'язках з її діяльністю. А якості особистості в процесі діяльності зазнають змін і стають компонентами структури особистості. Психолог вказував на необхідність насичення праці інтелектуальним змістом з елементами творчості, бо саме тоді створюються особливо сприятливі умови для розвитку пізнавальних інтересів, духовних запитів і високого морального ставлення їх до праці [8, с. 181].

Історично зародження естетичної діяльності пов'язане з працею. Універсальною формою естетичної діяльності є творчість за законами краси. Естетична діяльність пов'язана з навмисним збудженням емоцій. Цікавою для вивчення нашої проблеми є теорія двоєдності почуттєво-емоційних і раціонально-інтелектуальних здібностей І. Канта. Відповідно до цієї теорії, саме естетичний смак має вирішальний вплив на вчинки, поведінку й діяльність людини, із чого й розпочинається естетична діяльність та естетична творчість. Творчий процес органічно пов'язаний із розвитком естетичної свідомості й самосвідомості особистості [5].

Традиція естетичного ставлення до праці в українській педагогіці бере свій початок від давнини. Український філософ і педагог Г. Сковорода називав працю "початком і вінком радості". Педагогічну думку про формування в учнівської молоді естетичного ставлення до праці збагатив український педагог В. Сухомлинський, називаючи працю красою людської гідності.

На сьогодні актуальність естетичного ставлення до праці незаперечна, адже спостерігаємо в наш час проблеми споживацького ставлення та знецінення праці, яка несе людині радість та естетичну насолоду. Як зауважує дослідник В. Манжура, коли члени суспільства не беруть участі у творенні матеріальних і духовних цінностей, а лише їх споживають, це загрожує суспільству небезпекою [4].

На даний час, на нашу думку, втрачено досить важливий, сутнісний аспект діяльності – її розуміння як щастя, як форми самовираження, як форми становлення людини із закладеними можливостями. Г. Шевченко вказує на необхідності одухотворення діяльності й надання їй піднесеності, що позитивно відбивається у свідомості людини. А участь у трудовій діяльності суспільного значення формує соціальну свідомість молоді людини, її громадську позицію, небайдужість [14, с. 94]. Одним із значущих факторів естетичного виховання студентів вищих навчальних закладів на сучасному етапі Г. Шевченко називає естетичне ставлення до праці, підкреслюючи, що духовна діяльність, пов'язана з інтелектуальною працею, оповита мораллю і красою [15, с. 94].

Діяльність фахівця соціокультурної сфери пов'язана, перш за все, з мистецтвом. Тому розуміння праці як мистецької діяльності має бути сформоване в кожній особистості й виявлятися крізь її особистісні якості.

Таким чином, застосування синергетичного підходу в навчально-виховному процесі ВНЗ культури і мистецтв передбачає художньо-естетичне самовиховання, естетичний саморозвиток майбутніх фахівців соціокультурної сфери в аспекті синергії духу, душі, гармонії, краси. Обираючи ту чи іншу цінність, молода людина формує

свою поведінку й діяльність, визначає смислову перспективу професійної діяльності. Ціннісна орієнтація дозволяє досягнути те, чому вона присвячує свою діяльність, сенс власного існування, уявлення про життя як дарунок, розуміння свого неповторного "Я", адже кожен із фахівців має усвідомити значущість свого внеску як особистості.

Застосування культурологічного підходу дає можливість сформувати якості культурної особистості з високим рівнем художньо-естетичної свідомості, здатної до естетичної та творчо-перетворювальної діяльності, естетичної та моральної оцінки й створення моделі культурних програм як "художнього явища", "художньої події". Використання цивілізаційного підходу у професійній та особистісній підготовці майбутніх фахівців сфери культури дає можливість усвідомити своє місце і роль у культурному розвитку сучасної цивілізації, вектор своєї майбутньої професійної діяльності. Діяльнісний підхід сприяє формуванню практичних навичок творчої естетичної діяльності, самореалізації й саморозвитку особистості на основі практичної взаємодії з естетичним середовищем ВНЗ культури і мистецтва, з творами мистецтва.

Таким чином, ми дійшли висновку, що на основі взаємодії проаналізованих теоретико-методологічних наукових підходів естетично значущий зміст підготовки майбутніх фахівців набуває нового якісного змісту в процесі підготовки майбутніх представників культурної еліти нашої держави.

Література

1. Александров И. А. Космический феномен человека: человек в антропном мире / И. А. Александров. – М. : Агар, 1999. – 432 с.
2. Бондаревская Е. В. Школьное образование в контексте культуры [Электронный ресурс] / Е. В. Бондаревская. – Режим доступа: pigin.ru/articles/bondarevskaya1.htm. – Назва з екрана.
3. Вознюк О. В. Развитие вітчизняної педагогічної думки: синергетичний підхід : монографія / О. В. Вознюк ; за ред. проф. П. Ю. Сауха. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009. – 184 с.
4. Вузы культуры и искусств в мировом образовательном пространстве: Новый "Шелковый путь" к культуре без границ: Третий международный симпозиум (Республика Корея, 17–24 мая 2009 года): Сборник статей / Московский государственный университет культуры и искусств, Совет Федерации Федерального собрания РФ и др. – М-Ёнгволь, 2009. – 690 с.
5. Кант И. Сочинения : в 6 т. / И. Кант. – М., – 1963–1966. Т. 4(2). – 1965. – С. 326.
6. Концепція виховання дітей та молоді у національній системі освіти від 13.05. 2009 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.doippo.org.ua/index.php? – Назва з екрана.
7. Концепція національного художнього виховання дітей, учнівської та студентської молоді в умовах відродження української національної культури // Освіта. – 1995. – № 5. – С. 3.
8. Костюк Г. С. Общие основы педагогики / Г. С. Костюк. – М., 1967. – С. 139–197.
9. Маньковская Н. Б. Эстетика на переломе культурных традиций / Н. Б. Маньковская. – М. : ИФ РАН, 2002. – 237 с.
10. Мартынов В. Ф. Философия красоты / В. Ф. Мартынов. – Мн. : ТетраСистемс, 1999. – 336 с.
11. Масол Л. Концепція художньо-естетичного виховання учнів у загальноосвітніх навчальних закладах України / Л. Масол // Шкільний світ. – 2002. – № 9. – С. 1–16.
12. Національна державна комплексна програма естетичного виховання : проект / уклад.: І. А. Зязюн та ін. – К. : АПН України ; Інститут українознавства Київського університету імені Тараса Шевченка, 1994. – 63 с.
13. Рубинштейн С. Л. Бытие и сознание. Человек и мир / Сергей Леонидович Рубинштейн. – М. ; СПб. ; Новгород и др. : Питер, 2003. – 512 с. – (Серия "Мастера психологии").
14. Формування духовної культури учнівської молоді засобами мистецтва : монографія / Г. П. Шевченко та ін. – Луганськ : Вид-во СХУ ім. В. Даля, 2006. – 256 с.
15. Шевченко Г. П. Естетичне виховання у вищих навчальних закладах України у сучасний період : монографія / Г. П. Шевченко, Х. М. Джабер. – Луганськ : Вид-во СХУ ім. В. Даля, 2004. – 208 с.
16. Шпенглер О. Закат Европы. Очерки морфологии мировой истории / О. Шпенглер ; пер. с нем. Н. Гарелина. – Мн., 1998.
17. Т. 1 : Образ и действительность. – 1998. – 688 с.